

УКРАЇНОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ, ПРОВЕДЕННЯ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ (на прикладі роботи із утривалення історичної пам'яті щодо українського традиційного кобзарства на Краснокутщині)

Кожен, кому доводилося займатися українознавчими дослідженнями, знає, що це надзвичайно цікавий, захоплюючий процес, але одночасно складний, тривалий та трудомісткий. Робота над українознавчим дослідженням передбачає виконання логічно взаємопов'язаних етапів, які мають своє призначення та послідовність реалізації.

На сучасному етапі розвитку українознавства ми маємо ґрунтовно розроблену теоретичну базу щодо методологічного забезпечення українознавчих досліджень. Проблематика методології сучасних українознавчих досліджень розкрита у роботах П. Кононенка [8, 9], Я. Калакури [2, 3, 4, 5, 6], Л. Токаря [14], С. Гончаренка [1], В. Карпенка [7], Л. Ніколаєвої [11], В. Петрука [12], М. Пилипчука [13] та інших науковців. На переконання П. Кононенка, «глибоке опанування теоретико-методологічними та історіософськими засадами українознавства, сучасною методикою науково-дослідницької роботи сприяє активізації наукових досліджень, підвищенню їх ролі у формуванні національно-державницької свідомості українського народу, самоствердженню його ідентичності та соборності» [9, с. 6–7].

Спираючись на наявний методологічний потенціал, ми, краєзнавці-практики, і намагаємося проводити українознавчі дослідження. Декілька останніх років працюючи із учнівською молоддю,

ми послідовно, долаючи об'єктивні та суб'єктивні труднощі, просуваємо ідею необхідності ґрунтовного дослідження, вивчення та поширення знань про українське традиційне кобзарство загалом і про його яскравих і неповторних представників зокрема, в основному наших земляків із Слобожанщини.

Чому саме українське традиційне кобзарство? Чому саме вивчення цієї архіважливої складової українознавства стало предметом наших досліджень? Напевне, тому, що на початку ХХІ ст. – в епоху високих інформаційних технологій – людство ще гостріше відчуває важливість і крихкість свого зв'язку з минулим, а для України проблема пошуків та усвідомлення свого глибинного коріння особливо важлива, бо наша історія зазнала значних фальсифікацій та нищення.

Сьогодні ми є свідками того, як зусиллями дослідників історії кобзарства крок за кроком відбувається процес врятування та відновлення того, що ще не втрачено незворотно. Ніхто не буде заперечувати, що від знання і розуміння нами минулого залежить усвідомлення сьогодення, а значить, і того, яким буде наше майбутнє.

В українській історії та культурі українське традиційне кобзарство стало тим лоцманом, який у важкий для українців час з вірою у Творця та народ утримав наш український духовний світ на призначеному йому шляху, не дав нам

збитися на манівці й забути про високу духовну складову народного життя. Заслуги кобзарства загалом і кобзарів зокрема перед Україною величезні, але, на жаль, маловідомі широкому загалу, а тому потребують вивчення, усвідомлення та, врешті-решт, гідного визнання нащадками. Адже саме ці незрячі кобзарі, лірники, стихівничі та бандуристи створили унікальну систему духовної та виконавської освіти, організували професійні об'єднання і протягом століть зберігали глибинні духовні та виконавські традиції українського народу, охороняли їх від сторонніх та чужинських впливів.

Хіба не є реальністю дивна і гірка правда, що звуки бандури по-справжньому хвилюють і зворушують сьогодні, здається, вже небагатьох, викликаючи у деякого поблажливу посмішку?

І до сьогодні ми не маємо відповіді на питання, чому в «культурному» ХХ сторіччі кобзарська культурна традиція опинилася на межі майже повного знищення.

Досліджуючи українське традиційне кобзарство, ми виходимо із того, що кобзарство є не тільки «мистецтвом гри на бандурі», і не сприймаємо кобзарів як екзотичних «аборигенів» українського народу. На думку Костянтина Черемського, майстра Харківського кобзарського цеху, поняття «кобзарство» набагато ширше і має сприйматися як «окреме явище традиційної народної культури, комплекс сталих філософсько-світоглядних, мистецьких і раціонально-практичних надбань, що реалізувалися у характерному способі життя співців» [15, с.11–12]. Він наголошує, що, «відгороджені» від мирського світу своїм фізичним станом (зокрема, незрячістю) і

найнижчим із суспільних щаблів – положенням жебраків, старців (старцівства), кобзарі витворили культуру, глибину й значимість якої й досі важко осягнути» [15, с. 13].

Як ми проводимо роботу над українськими дослідженнями

Дослідницьку роботу ми представимо на прикладі двох проектів, виконаних членами гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Харківська обласна станція юних туристів»:

1. «Кобзарство на Краснокутщині та утривалення історичної пам'яті про нього». Роботу виконала Лісняк Валерія Сергіївна, учениця 10 класу Пархомівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Краснокутської районної ради Харківської області. Наукові керівники: Єремеев Павло Вікторович, кандидат історичних наук, старший викладач історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна, Свистун Юрій Миколайович, учитель предмета «Захист Вітчизни», спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший учитель Олексіївської загальноосвітньої школи I–III ступенів Краснокутської районної ради Харківської області, керівник гуртків «Історичне краєзнавство» КЗ «Харківська обласна станція юних туристів».

Робота стала переможцем XIII Міжнародного конкурсу з українознавства в 2019–2020 н. р. (II місце).

2. «Як вибивали колом закобзарену психіку України». Дослідження було проведено учнями Олексіївської, Качалівської, Мурафської та Пархомівської шкіл Краснокутської районної ради Харківської області. Вчителі-консультанти: Свистун Юрій – керівник групи, Савицький Олександр, В'юнник Людмила.

Робота була виконана в рамках конкурсу учнівських молодіжних проєктів у 2019–2020 н. р. «Радянське минуле: (пере)осмислення історії» (III місце).

Алгоритм нашої роботи над дослідженням передбачає:

1. Вибір теми, визначення мети та дослідницьких завдань.

Потрібно зазначити, що ці дослідження стали продовженням попередніх робіт, де розглядалися питання історії кобзарства на території Краснокутщини. Перші два були повністю присвячені Івану Іовичу Кучугурі-Кучеренку – видатному кобзареві початку ХХ століття, уродженця села Мурафи в Краснокутському районі Харківської області.

Обираючи тему, ми виходимо із актуальності дослідження. Історія українського кобзарства, а саме вивчення діяльності окремих кобзарів, належить до тем, які дозволяють розширити базу для національної самоідентифікації українців. Повернення із небуття знакових особистостей, вивчення їхнього життя та творчості дає можливість не тільки досліджувати історію окремих особистостей, а й розширювати уявлення про історичну епоху, в якій вони жили. На прикладі кобзарів Краснокутського району – Івана Кучугури-Кучеренка, Павла Гащенка, Степана Бідила та інших – можна прослідити історію розвитку кобзарства на Краснокутщині. Але насамперед актуальність дослідження полягає у вивченні та узагальненні неперервного процесу утривалення історичної пам'яті щодо кобзарства на прикладі Краснокутського району. Під утриваленням історичної пам'яті щодо кобзарства ми розуміємо безперервний сталий процес дослідження, збереження та поширення

правдивої інформації про кобзарство – унікальне явище української та світової культури – та кобзарів як носіїв створеної віками системи виконавства на традиційних інструментах: бандурі, кобзі та лірі. Ключовим тут є слово «утривалення», тобто створення такої системи вшанування як окремих кобзарів, так і кобзарства як історично-культурного явища, за якої буде забезпечено розуміння останнього як окремого явища традиційної народної культури, комплексу сталих філософсько-світоглядних, мистецьких і раціонально-практичних надбань, що реалізувалися у характерному стилі життя співців.

Метою роботи є з'ясування історії кобзарства, відновлення та збереження історичної пам'яті щодо кобзарства на території району.

Завдання дослідження:

- вивчити та узагальнити історичний матеріал про кобзарів Краснокутщини;
- дослідити процес утривалення історичної пам'яті щодо кобзарства в районі;
- забезпечити введення до наукового обігу раніше невідомих документів.

Стрижнем дослідження «Як вибивали колом закобзарену психіку України» ми визначили пошук відповідей на питання:

- чому в «культурних» ХХ та ХХІ сторіччях кобзарська культура опинилася на межі майже повного знищення, а то й виродження;
- чому кобзарська співоча традиція, чи не найбільш властива українству, стала поступово неprestижною або, як кажуть, «неформатною»;
- чому саме кобзарі та кобзарство стали об'єктом масштабних репресій в 20–30 роки ХХ століття.

В цьому, по суті, і полягає актуальність дослідження щодо встановлення історичної правди про унікальне явище в українській культурі – кобзарство.

Метою дослідження є з'ясування причин, об'єктивної картини репресій радянського тоталітарного режиму проти кобзарів та кобзарства. Досягти мети можливо, якщо вирішити наступні завдання:

- дослідити стан українського кобзарства в кінці XIX – на початку XX ст.;
- вивчити ставлення радянської влади до кобзарства;
- узагальнити методи боротьби влади проти кобзарів та кобзарства;
- описати форми нищення кобзарства на реальних прикладах.

2. Визначення рівня наукової розробки теми, джерельної бази дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше досліджується проблема утривалення історичної пам'яті щодо кобзарства на прикладі однієї адміністративно-територіальної одиниці та уточнено процес формування кобзарської традиції на території Краснокутщини.

В процесі роботи ми встановили, що українське кобзарство стало об'єктом активних досліджень з другої половини XIX століття. Першим відомим нам дослідником кобзарства на Краснокутщині був Михайло Ніговський. Його колекція кобзарських дум є доволі відомою, її використовували видатні українські діячі П. Куліш, В. Антонович, М. Драгоманов. В 1855 р. П. Куліш писав, що М. Ніговський передав йому рукописний збірник, в який входило понад 1100 творів, в тому числі і кобзарських. Нам стало відомо, що Ніговський робив записи і від краснокутських кобзарів, зокрема від

Миколи Ригоренка, що жив у Красному Куті.

В кінці XIX – на початку XX століття відомим дослідником кобзарства був Філарет Колесса, який займався збиранням, публікуванням та фонографуванням кобзарсько-лірницького репертуару. Записи від краснокутських кобзарів (І. Кучугури-Кучеренка, П. Гащенко) також увійшли до його досліджень. Цінна інформація про краснокутських кобзарів міститься у доповіді Є. Криста «Кобзари и лирники Харьковской губернии» на підготовчому засіданні з організації XII Археологічного з'їзду. Особливе місце у дослідженні українського кобзарства загалом і краснокутських кобзарів зокрема належить Порфирию Мартиновичу. Фундаментальна робота «Українські записи» П. Мартиновича стала для нас вагомим джерелом інформації про краснокутських кобзарів. На засіданні комітету щодо проведення XII Археологічного з'їзду у Харкові 14 січня 1902 р. А. Ветухов у своїй доповіді «Матеріали Комітету про кобзарів та лірників» також наводить відомості про кобзарів Краснокутщини.

Значний обсяг інформації про кобзарів є в роботах Г. Хоткевича. Цінність його досліджень полягає в тому, що він особисто знав багатьох кобзарів та брав активну участь в їхньому житті.

Серед сучасних дослідників кобзарства для нашої роботи є актуальними дослідження В. Мішалова, В. Кушпета, О. Савчука. Особливу увагу приділено ґрунтовним дослідженням майстра Харківського кобзарського цеху К. Черемського. Його розвідки дають цілісне уявлення про витоки та розвиток кобзарства, методи репресування кобзарів тощо.

Головними джерелами дослідження є матеріали Державного архіву Харківської області. Архівно-кримінальна справа № 013938 (Ф. Р – 6452 «Репресовані», оп. 2, спр. 1130) містить матеріали з обвинувачення І. Кучугури-Кучеренка. Архівно-кримінальні справи (Ф. Р – 6452 «Репресовані», оп. 2, спр. 1131–1132) містять матеріали перевірки (реабілітації) за кримінальною справою щодо звинувачення І. Кучугури-Кучеренка.

З архіву Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського використано матеріали етнографічних записів М. Лисенка, зроблені ним у Богодухівському повіті Харківської губернії (Ф. 6-4. – Од. зб. 183); наукову працю Д. Яворницького «Українське кобзарство» (Ф. 6-2. – Од. зб. 941); етнографічні записи Ф. Колесси та М. Привалова, доповідь М. Привалова на засіданні Імператорського географічного товариства «Кобзарь Харьковской губернии Иван Иович Кучугура-Кучеренко», лекцію К. Даниленка «Народний співець-кобзар Іван Іович Кучугура-Кучеренко» (Ф. 8-3. – Од. зб. 2); листування та запис П. Мартиновича «Кобзар Іван Кучугура-Кучеренко із слободи Мурахви Богодухівського повіту в Харківщині» (1929), в якому вміщено псалми, пісні козацькі, чумацькі, родинно-побутові, молитви, репертуар (список творів), словник сліпецької мови, розповідь про кобзарську науку (Ф. 11-4 «Фонд Мартиновича». – Од. зб. 940; Ф. 11-4 «Фонд Мартиновича». – Од. зб. 941); фотодокументи Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара».

В дослідженні використано матеріали особистих зібрань краснокутських краєзнавців.

3. Робота над основною частиною дослідження, безпосереднє написання тексту.

При написанні тексту дослідження ми використовуємо рекомендації Я. Калакури, викладені у статті «Методика написання, редагування та бібліографічного оформлення українознавчого дослідження» [6, с. 66–72]:

- подбати про наукову організацію роботи, приготувати зручне робоче місце, забезпечити нормальне освітлення і наявність засобів праці: комп'ютер, папір, ручка, клей, ножиці, а також систематизувати вже напрацьовані підготовчі матеріали. Не менш важливе й психологічне налаштування на роботу, зосередження уваги, абстрагування від усього другорядного, що може відволікати. Доцільно прикинути, скільки часу потрібно на її виконання, в якій послідовності вона буде реалізовуватись, коли будуть перерви на інші види діяльності. У цьому зв'язку може виникнути необхідність внести корективи до календарного графіка виконання роботи;

- здійснити додатковий аналіз джерел, попереднє визначення основних тез та загального концепту. Важливо навчитися формулювати ключові тези одним вагомим реченням. Може виникнути необхідність звернутися до вимог української ділової (писемної) мови. Під рукою мають бути різноманітні довідники, словники, в тому числі «Великий тлумачний словник української мови»;

- стежити за недопустимістю механічних запозичень та плагіату з чужих текстів;

- найбільш поширеним в українознавстві є поетапне створення текстів. Поетапне написання праці від чернетки до чистового варіанту зумовлюється й

тим, що автору, як правило, доводиться відволікатися, паралельно ходити до школи відвідувати бібліотеки, архіви, готуватися до уроків, брати участь у різних заходах, займатися спортом, хатніми справами, відпочивати тощо;

– вважається оптимальним, коли на вступ із постановкою проблеми, обґрунтуванням її актуальності, характеристикою стану дослідження, визначенням мети і дослідницьких завдань, хронологічних меж виділяється до 5% загального обсягу. Основна ж частина має становити до 90% тексту. В її межах виділяти два-три умовні смислові складові (розділів, підрозділів може бути більше). На висновки прийнято відводити не менше 5% загального обсягу роботи;

– працюючи над текстом, дуже важливо звертати увагу на мовностилістичну сторону, на культуру і логіку викладу матеріалу, пам'ятати, що це не художній твір, а науковий. Однак це не означає, що треба збіднювати мову, позбавляти її образності, яскравості;

– забезпечити коректне використання цитат, як у вигляді дослівних уривків із використаних джерел і літератури, так і довільної передачі чужої думки або змісту документа;

– у висновках потрібно дати стислу відповідь на питання, якою мірою реалізовані мета і кожне із дослідницьких завдань, викласти підсумкові результати дослідження, вказати на сформульовані теоретико-методологічні концепти, назвати аспекти, які отримали нове або поглиблене з'ясування тощо. У висновках потрібно чітко окреслити наукову новизну отриманих результатів, їх достовірність, теоретичне і прикладне значення. Прийнято також звертати увагу на апробацію результатів, їх упровадження;

– забезпечити повноту бібліографічних посилань, тобто сукупність бібліографічних відомостей про цитовану роботу, згадані чи аналізовані у тексті документи, книги тощо. При цьому дослідник зобов'язаний подавати посилання на всі джерела та матеріали, які згадуються в науковому тексті, на ті ідеї та висновки, що стали підставою для дослідження проблеми, вирішення завдань, поставлених у статті.

4. Адаптація результатів дослідження.

Вважаємо проведення адаптації обов'язковою умовою підготовки дослідження до захисту. Участь в різноманітних заходах, де автор презентує своє дослідження, дає можливість усунути недоліки, внести зміни до тексту роботи, отримати досвід виступу перед аудиторією, участі в дискусії, психологічно підготуватися до захисту. Апробацію результатів дослідження здійснено шляхом участі у Всеукраїнській філософській історико-краєзнавчій конференції учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід» (секція «Духовні скарби мого народу»), науково-практичній конференції Харківського територіального відділення Малої академії наук України (секція «Історичне краєзнавство»), науково-практичній конференції «Різдвяні читання» (секція «Краєзнавство»).

5. Презентація дослідження широкому загалу.

Презентація результатів дослідження, на наше глибоке переконання, є обов'язковою умовою завершення дослідницької роботи, бо наше головне завдання полягає саме в забезпеченні утривалення історичної пам'яті щодо українського традиційного кобзарства.

Зі здобуттям Україною незалежності відкрилися нові перспективи щодо

дослідження білих плям в історії нашого народу, до яких належить і тема кобзарства. Краєзнавці отримали доступ до архівів, у суспільстві виник запит на дослідження історії рідного краю. Дивно, але про вшанування 120-річчя з дня народження І. Кучугури-Кучеренка мижодних відомостей не виявили.

І лише 2008 року, у 130-ту річницю з дня народження І. Кучугури-Кучеренка, на малій батьківщині видатного українського кобзаря в селі Мурафа, що на Краснокутщині, були проведені урочисті заходи з нагоди ювілею. На будівлі Мурафської загальноосвітньої школи встановлено меморіальну дошку видатному кобзареві, яку освятив місцевий священик Української автокефальної православної церкви о. Павло. Участь в урочистому мітингу-концерті взяли К. Черемський, Н. Божинський, М. Коваль, М. Товкайло, О. Гришко, В. Мішалов. Необхідно особливо відзначити, що згадані урочистості стали можливими завдяки наполегливості представників Фонду національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича, Харківського кобзарського цеху та Співки української молоді.

Враховуючи достатньо високий статус проведених заходів, можна було сподіватись, що це має стати каталізатором сталого процесу з вивчення життєвого шляху, творчого доробку нашого славетного земляка. Очікуваним могло бути створення музею, присвяченого І. Кучугури-Кучеренку, що став би центром пошукової та дослідницької роботи з вивчення не тільки творчості кобзаря, але й інших представників кобзарського мистецтва Краснокутського району.

Так мало бути, але, на превеликий жаль, не стало. На нашу думку, тому,

що, по-перше, відділ культури і туризму Краснокутської РДА не зміг «відчути» необхідності дослідження життя і творчості кобзаря як перспективи для розвитку туристичних маршрутів в районі; по-друге, краєзнавці, в першу чергу освітяни, не стали авангардом дослідницької роботи, не залучили до цієї діяльності учнівську молодь.

Нинішня ситуація потребує ґрунтовного аналізу і напрацювання ефективних пропозицій щодо забезпечення утривалення історичної пам'яті щодо кобзарства на території Краснокутського району. А для цього потрібно дослідити і вирішити два завдання:

- проаналізувати методи впливу на історичну пам'ять в післявоєнний період до 2008 року;

- з'ясувати, яким чином необхідно забезпечити утривалення історичної пам'яті щодо кобзарства, що потрібно зробити, щоб цей процес став сталим і неперервним.

Новий етап дослідницької роботи щодо встановлення історичної правди було розпочато за декілька років до 140-річчя з дня народження видатного кобзаря. Це має велике прикладне значення для суспільного життя не тільки Краснокутського району, але і для всієї України.

Першим значним успіхом на цьому шляху була дослідницька робота учениці 11 класу Олексіївської загальноосвітньої школи I–III ступенів Грубнік Аніоти Вікторівни в рамках конкурсозахисту робіт в Малій академії наук. Представлена нею робота «Іван Іович Кучугура-Кучеренко – видатний український кобзар» стала, по суті, першим ґрунтовним, систематизованим дослідженням про нашого земляка. До

наукового обігу було введено раніше невідомі архівні документи. Дослідження було високо оцінено журі конкурсу і стало переможцем (I місце) обласного етапу конкурсу-захисту робіт в Малій академії наук (секція «Історичне краєзнавство») в 2016 р.

В наступному, 2017, році вихованці гуртка «Історичне краєзнавство», в роботі якого були задіяні учні Олексіївської та Пархомівської ЗОШ, взяли участь у Всеукраїнській краєзнавчій експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» з роботою про життєвий та творчий шлях І. Кучугури-Кучеренка (номінація «Духовна спадщина мого народу»). Під час обласної підсумкової конференції колективне дослідження, представлене учнями Краснокутського району, було визнане переможцем у своїй номінації, а також абсолютним переможцем обласного етапу Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна». Презентацію та захист дослідження здійснили учні Олексіївської школи: Сухін Владислав та Грубник Олександра.

2018 рік – рік 140-річчя І. Кучугури-Кучеренка – став багатим на події щодо вшанування пам'яті видатного кобзаря. В березні 2018 р. нами було представлено науково-краєзнавче дослідження «Останній кобзар Слобожанщини» (до 140-річчя з дня народження видатного українського кобзаря І. Кучугури-Кучеренка) на заключному етапі XI Міжнародного конкурсу з українознавства. Учениця Пархомівської ЗОШ Лісняк Валерія успішно здійснила презентацію та захист роботи, посівши III місце за підсумками конкурсу. Дослідження було розміщене в журналі «Українознавство».

У травні 2018 р., напередодні Дня пам'яті жертв політичних репресій, в актовій залі Краснокутської гімназії відбувся районний тематичний захід «Наш земляк Іван Іович Кучугура-Кучеренко – видатний український кобзар». Родзинкою заходу стала презентація про життя, творчість, трагічну долю І. Кучугури-Кучеренка, яку представили вихованці гуртка «Історичне краєзнавство». Присутні мали змогу насолодитися кількома творами із репертуару кобзаря у виконанні сучасних музикантів. 5 жовтня 2018 р. біля Пам'ятного знака репресованим кобзарям, що знаходиться в саду імені Т. Шевченка, було проведено панахиду, відбулися кобзарські виступи та покладання квітів. 17 листопада 2018 р. настоятель Свято-Покровського храму Української автокефальної православної церкви в с. Мурафі протоієрей Павло Куц відслужив поминальну панахиду за невинно загиблим кобзарем та всіма жертвами тоталітарного режиму. Концерт за участю сучасних продовжувачів кобзарської слави нашого земляка – К. Черемського, Н. Божинського, С. Чурая – став яскравою кульмінацією заходу.

Апробацію і водночас презентацію результатів дослідження «Як вибивали колом закобзарену психіку України» було здійснено шляхом виступів перед учнями шкіл Краснокутського району. Фінальним акордом стала презентація дослідження 26 лютого 2020 р. під час проведення практичного семінару з історії України на базі Краснокутської гімназії із залученням керівника Північно-Східного регіонального відділення Українського інституту національної пам'яті М. Тахтаулової. Також було презентовано оновлену статтю «Іван Іович

Кучугура-Кучеренко» в загальнодоступній вільній багатомовній онлайн-енциклопедії «Вікіпедія».

Наша українознавча діяльність має головну мету – всебічно сприяти спробам повернутися обличчям до історії українського традиційного кобзарства та його яскравих представників на Краснокутщині, особливо до видатної постаті кобзарського музичного мистецтва Слобожанщини – Івана Іовича Кучугури-Кучеренка. Ми і надалі будемо наполегливо просувати тему утривалення історичної пам'яті щодо кобзарства, беручи участь в проєктах, що забезпечують досягнення цієї мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Наукові дослідження. Методичні поради молодим науковцям. Київ, 1995. 45 с.
2. Калакура Я. С. Проблема і тема в українознавстві. *Українознавство*. 2012. № 1. С. 44–50.
3. Калакура Я. С. Методика опрацювання джерел і літератури в українознавчому дослідженні. *Українознавство*. 2012. № 2. С. 54–62.
4. Калакура Я. С. Історичні засади українознавства. Київ, 2007. 381 с.
5. Калакура Я. С. Українознавче дослідження: теорія та методологія. Тернопіль: Джура, 2012. 292 с.
6. Калакура Я. С. Методика написання, редагування та бібліографічного оформлення українознавчого дослідження. *Українознавство*. 2012. № 3. С. 66–72.
7. Карпенко В. О. Основи редакторської майстерності: теорія, методика, практика. Київ: Ун-т «Україна», 2007. 431 с.
8. Кононенко П. П. Українознавство: підручник. Київ, 2006.
9. Кононенко П. П. Українознавство: проблеми методології. *Українознавство*. 2002. № 4. С. 3–5.
10. Кушпет В. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 592 с.
11. Николаєва Л. М. Основи науково-дослідницької роботи: навчальний посібник. Львів, 2006. 416 с.
12. Петрук В. Г., Володарський Є. Т., Мокін В. Б. Основи науково-дослідницької роботи. Вінниця, 2006. 143 с.
13. Пилипчук М. І., Григор'єва А. С., Шостак В. В. Основи наукових досліджень: підручник. Київ: Знання, 2007. 270 с.
14. Токар Л. Об'єкт і предмет українознавства. *Українознавство*. 2001. № 1. С. 25–34.
15. Черемський К. П. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків: Центр Леся Курбаса, 1999. 288 с.

Юрій СВИСТУН

учитель предмета «Захист України»
Олексіївської ЗОШ I–III ступенів
Краснокутської районної ради
Харківської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної
категорії, старший учитель,
керівник гуртків «Історичне
краєзнавство» КЗ «Харківська
обласна станція юних туристів»